

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ІСТОРІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

Випуск 16

БОСПОР КІММЕРІЙСЬКИЙ В КОНТЕКСТІ ЗМІН ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В VI - III СТ. ДО Н. Е.

Грецька колонізація, яка охопила побережжя Чорного моря в VII - VI ст. до н.е. була грандіозною подією в історії Південно-Східної Європи. Античні впливи знаходили свій вияв у соціально-політичному та культурному житті європейських країн.

Мета даної статті - розглянути особливості військового мистецтва Боспору Кімерійського в VI - III ст. до н. е.

Приблизно на рубежі VI - V ст. до н.е. військово-політична обстановка в степах Північного Причорномор'я різко змінюється. У цей район вторглася нова група племен, яку Геродот називав «царськими» скіфами, повідомляючи при цьому, що вони були найсильнішими і решту всіх скіфів вважали своїми рабами [3, с. 34]. Ситуація стає дуже небезпечною близько 480 р. до н.е. На цей час припиняється життя на всіх відомих сільських поселеннях району, від нападів постраждали навіть деякі міста. У цій обстановці природним для боспорських міст-держав було рішення протистояти зовнішній загрози спільно. Тоді був створений оборонний і одночасно релігійний союз на чолі з Археанактідами. Археологічні дослідження боспорських міст, проведені в останні 20-30 років, дозволяють зазначити важливі акції Археанактідів, направлені на їх зміцнення. У деяких містах тоді були побудовані оборонні стіни (Пантікапей, Тірітака, Мірмекій, Порфмій, Фанагорія і ін.) [1, с. 54], які доводилося зводити з дуже великою поспішністю.

У стратегічній системі оборони Боспору цього часу, як представляється, важливу роль зіграв так званий Тірітакській вал, споруду його зазвичай пов'язують з Археанактідами. Ця оборонна споруда, сліди якої ще видно і понині, має 25 км в довжину. Вона починається біля Азовського моря, йде в південному напрямі і обривається у Тірітаки, відсікаючи від Керченського півострова його східну частину. Тірітакській вал служив захистом боспорських (перш за все пантікапейських) сільськогосподарських угідь навесні та влітку, коли вони дійсно могли постраждати від нападу кочівників. Наступним етапом захисних робіт, коли загроза з боку скіфів, видно, вже не була такою реальною, стало зведення так званого Аккосова валу, який знаходився західніше Тірітакського і йшов від Азовського моря до Чорного, маючи близько 36 км в довжину.

Рубежі Боспору захищали не тільки цивільні ополчення міст-держав, але і союзні кожному з них сили варварських племен. Про розвиток найтісніших контактів греків з місцевими племенами під час Археанактидів свідчать кургани з похованнями племінної аристократії, які насипалися в околицях всіх головних міст (Пантікапей, Німфей, Фанагорія, Кепи, можливо Гермонасса). Майже у всіх курганах були поховані воїни-вершники [1, с. 59].

Слід визнати, що оборонні заходи Археанактидів, направлені на відбиття скіфської агресії, виявилися успішними. Очолуваний ними оборонний союз провів низку крупних заходів щодо зміцнення не тільки окремих міст, але і - за допомогою Тірітакського валу - цілого району північно-східної частини Керченського півострова. Одним з важливих наслідків такого завершення греко-скіфського конфлікту можна визнати припинення регулярних скіфських пересувань через Боспор Кіммерійський.

Після успішного відбиття скіфської агресії (90-80-ті роки V ст. до н.е.) положення в районі Керченської протоки стабілізувалося приблизно в третій чверті V ст. до н.е. Зникнення зовнішньої загрози, крім позитивних, мало і негативні наслідки

для оборонного союзу Археанактидів, які привели до того, що в союзі почалися розбіжності, спори або навіть конфлікти. В умовах зростання суперечностей між його учасниками оборонний союз поступово слабів і врешті-решт припинив своє існування.

Найважливіша політична зміна, що свідчить про крах союзу Археанактидів, відноситься до 438/37 р. до н.е. Тоді влада на Боспорі перейшла до «якогось Спартока» [4, с. 32]. З того часу на 330 років на берегах протоки утверджується династія Спартокидів.

Перші володіння Спартока обмежувалися територією Пантікапею, але дуже скоро його наступники приступили до розширення меж держави. Вже син Спартока, Сатір, зумів захопити Німфей і почав бойові дії проти іншого поліса Східного Криму - Феодосії. На Таманському півострові Сатіру, швидше за все, вдалося підпорядкувати собі Фанагорію. Не обмежуючи себе діями тільки проти грецьких міст, він почав політику активного втручання в справи місцевих племен Прикубанья.

Син Сатіра, Левкон I підпорядкував сіндів та інші меотські племена (торетів, кетів, дандарієв) і навіть став іменуватися царем сіндів і всіх меотів. Немає сумніву, що він зумів підпорядкувати і Феодосію, при ній затвердилася пишна титулатура боспорських владик - «архонт Боспора і Феодосії, цар сіндів, торетів, дандарієв», «архонт Боспора і Феодосії, цар сіндів і всіх меотів» і т.п. Так виникла своєрідна по своїй структурі греко-варварська Боспорська держава, в яку входили як колись незалежні грецькі колонії району, так і варварські племена.

Спираючись на підтримку скіфів, владика Боспору розширювали свої володіння і досягли такого положення, що стали грати дуже важливу роль в міжнародному житті Північного Причорномор'я. При Перісаде I (син Левкона I) їх держава займала землі, які лежали «між межами таврів (тобто Кримськими горами) і Кавказькими горами». В IV ст. до н.е. розквітає матеріальна культура всіх грецьких держав регіону і особливо Боспору. Одним з яскравих проявів сприятливої для греків ситуації

було активне освоєння ними широких сільськогосподарських територій. За підрахунками фахівців, загальна кількість сільських поселень цього часу в обох частинах Боспорського царства складає більше 400. Надзвичайно показово, що всі вони були позбавлені укріплень.

Боспоро-скіфський союз був реальним гарантом стабільності в регіоні лише до тих пір, поки скіфи панували в степах Північного Причорномор'я, і тут дуже багато що залежало від становища на східних рубежах Скіфії. Пересування нових орд кочівників з глибин Азії зазвичай вели до дестабілізації військово-політичної обстановки. Певні негативні явища у взаєминах Боспору зі скіфами виникають вже в кінці третьої чверті IV ст. до н.е..

На рубежі IV і III ст. до н.е. відбувається дуже важлива подія, в яку були втягнуті й скіфи, і сармати, і Боспорська держава. Йдеться про усобицю синів царя Перісада I (Сатіра, Євмела і Прітана), про яку детально повідомляв історик Діодор Сіцилійський. У 310/309 р. до н.е. помер Перісад I, і за старшинством влада перейшла до Сатіра. Незадоволений цим Євмел почав оспорювати владу у брата, в своїй боротьбі він спирався на підтримку варварів на чолі з Аріфарном [4, с. 59-60]. Військово-політична обстановка в кінці IV ст. до н.е., як можна припускати, була такою, що і скіфи і сармати в цій війні билися за інтереси не тільки царевичів, але і свої власні [5, с. 86]. Вторгнення сарматів в області на захід від Дону зробили їх непримиренними ворогами скіфів.

Отже, особливий вплив на розвиток політичної та військової історії Боспору мали зміни військово-політичної обстановки, які періодично відбувалися в степах Північного Причорномор'я під натиском нових кочових народів. Кожне таке вторгнення вносило певні зміни до сталої за десятиліття системи військового мистецтва, як місцевих варварських племен, так і грецьких держав.

Література

1. Виноградов Ю. А. «Там закололся Митридат...» Военная история Боспора Киммерийского в доримскую эпоху (VI – I вв. до н.э.). – Москва, 2004. 208 с.
2. Военная энциклопедия: Удар и защита. Санкт-Петербург – Москва, 2001. 656 с.
3. Геродот. Історії в дев'яти книгах. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_Herodotus_2004/e_dzherela_Herodotus_2004.pdf
4. Діодор Сіцилійський. Бібліотека. URL: <http://www.egyptology.ru/antiq/Diodorus.pdf>
5. Разин Е. А. История военного искусства XXXI в. до н.э. - VI в.н.э. Санкт-Петербург, 1999. 560 с.